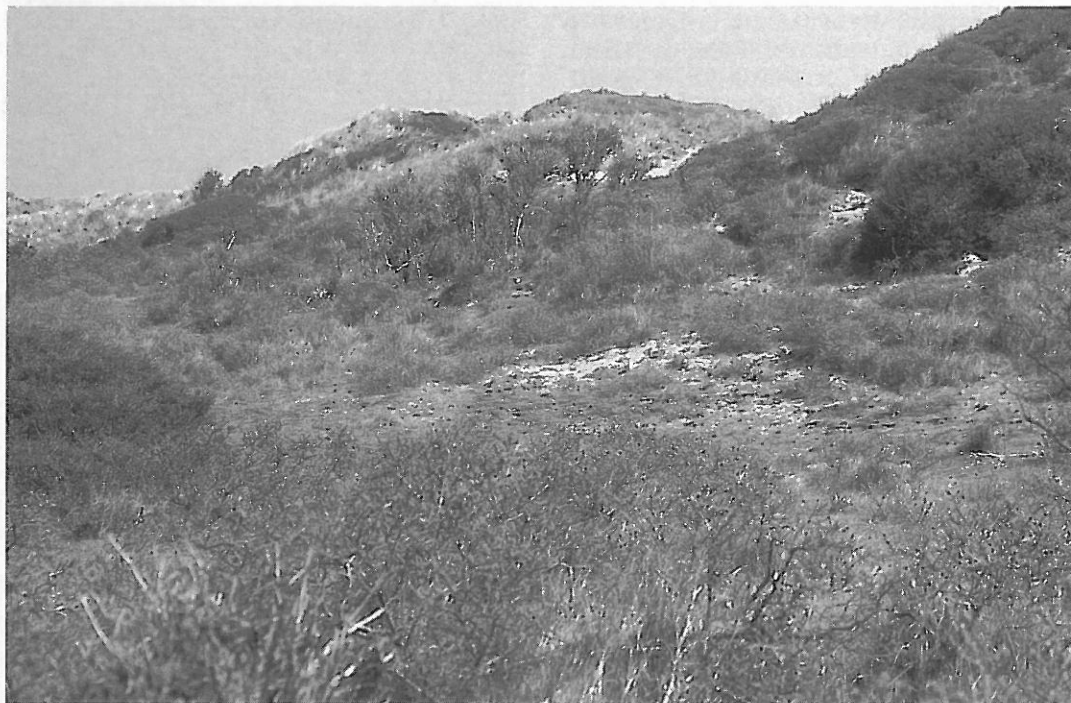

tekst:
**Joop Mourik
& Pieter Kan**

Het leefgebied van de Aardbeivlinder in de duinen van Zuid-Kennemerland: bloemrijke kruiden-mosvegetatie temidden van laag duindoorn- of ligusterstruweel.

Waar leeft de Aardbeivlinder in de duinen?

De Aardbeivlinder is een klein, zwart-wit vlindertje dat in mei vliegt. In Nederland komt hij nog maar op een beperkt aantal plaatsen voor.

Uit recent onderzoek in de duinen van Zuid-Kennemerland blijkt dat hij daar in een heel ander type leefgebied voorkomt dan in de rest van Nederland. Ook de eitjes worden daar op andere planten afgezet dan tot nu toe bekend was.

De Aardbeivlinder (*Pyrgus malvae*) komt in Nederland vrij zeldzaam voor en heeft de twijfelachtige eer om als 'Bedreigd' op de Rode Lijst dagvlinders te staan (Wynhoff & Van Swaay, 1995). Vanaf het begin van de jaren zestig is er sprake van een ernstige afname van het aantal waarnemingen in Nederland, maar sinds 1980 lijkt er een stabilisatie op te treden

(Veling, 1995). Waarschijnlijk is één van de belangrijkste oorzaken voor de achteruitgang van de Aardbeivlinder het verlies van het juiste leefgebied, maar kennen we dit wel voldoende?

Het leefgebied in Nederland en omgeving

In Nederland komt de Aardbeivlinder in twee verschillende typen leefgebied voor (Tax, 1989):

- vochtige tot natte heiden en schrale graslanden, zoals veenweiden en blauwgraslanden in hoog- en laagveengebieden.
- droge, vooral heischrale graslanden en vroeger ook in kalkgraslanden (Veling, 1995).

De grootste aantallen Aardbeivlinders van Nederland worden tegenwoordig in de kalkrijke duinen van Zuid-Kennemerland waargenomen (Veling, 1995; Mourik et al., 1995a). In de kustduinen komt de Aardbeivlinder ook nog voor op Terschelling (Zumkehr, 1994) en op Schiermonnikoog (Duijhuizen, 1995). Voor 1980 werd de Aardbeivlinder ook nog gemeld uit het duingebied van Schouwen-Duiveland en van De Beer in Zuid-Holland (Tax, 1989).

Waarnemingen van de Aardbeivlinder na 1990.

Gegevens over leefwijze en leefgebied in Nederland zijn schaars. Eileg is alleen waargenomen op Tormental (in de vochtige heide van het Bargerveen (Ruseler, 1994) en op de Veluwe (Veling, 1995). Over het leefgebied en de waardplanten in de kalkrijke kustduinen was tot nu toe vrijwel niets bekend. In Engeland bestaat het leefgebied met name uit spoorbermen en struweelzomen in kalkgraslanden (Thomas & Lewington, 1991). Voor Midden-Duitsland worden vooral schrale (kalk)graslanden met bos- of struweelranden genoemd. Soms worden Aardbeivlinders daar ook in vochtige graslanden en in verdrogend hoogveen waargenomen (Ebert & Rennwald, 1991).

Leefgebied in Zuid-Kennemerland

Het voorkomen van de Aardbeivlinder in het duingebied van Zuid-Kennemerland heeft lang veel vragen opgeroepen omdat er geen duidelijke relatie leek te bestaan tussen mogelijke waardplanten en de waarnemingen van de vlinders. In 1995 hebben leden van de KNNV Dagvlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland veel naar de Aardbeivlinder gekeken en naar de plekken waar hij in de duinen van Zuid-Kennemerland vooral

omdat verbindingzones door vergrassing en struweelvorming verdwenen zijn en de Aardbeivlinder een honkvaste soort is.

De terreingesteldheid van de leefgebieden in de duinen van Zuid-Kennemerland is zeer variabel. Territoria van de mannetjes bevinden zich meestal aan de voet van hellingen of in beschutte valleien. Een warme, beschutte ligging lijkt zeer belangrijk te zijn. Onze indruk is dat de dieren alleen bij warm, windstil weer gaan vliegen om plekken met veel nectarplanten te vinden en zich bij minderig weer verzamelen in luwe, warme duinvalleities. Bij temperaturen onder de 15°C kruipen Aardbeivlinders weg in de vegetatie en verroeren zich niet meer.

Zeer bloemrijk

In de duinen van Zuid-Kennemerland wordt de Aardbeivlinder vooral in de bloemrijke, droge graslanden gevonden en in overgangen naar laag struweel van Duindoorn, Wilde liguster of Kruipwilg. De waarnemingen van de hoogste aantallen komen uit gebieden met lage kruiden-mosvegetaties in het Dauwbraamlandschap volgens Doing (1988). Dergelijke vegetaties komen veel voor op plaatsen die door konijnen- en/of veebegrazing of door maai-beheer onderhouden worden.

In het vroege voorjaar is de vegetatie er nog zeer open, met veel mos en onbegroeid zand. Vanaf juni sluit de kruidlaag zich. Deze bestaat dan voor een groot deel uit Dauwbraam. De vegetaties waar de Aardbeivlinder veel voorkomt, behoren tot de Duinsterretjes- en de Duinpaardebloem-associatie (Westhoff & den Held, 1969). Vooral gebieden waar beide associaties in een mozaïek door elkaar voorkomen en afgewisseld worden door plukken laag struweel, zijn favoriet.

Karakteristiek voor deze vegetatietypen is de uitbundige voorjaarsbloei. Verschillende van de vroegbloeiende soorten worden door de Aardbeivlinder (en vele andere voorjaarsvlinders) als nectarplanten benut. Het hoofdmenu bestaat uit Zandpaardebloem, Duinviooltje en Akkerhoornbloem, maar ook allerlei kleine nectarplantjes, zoals Ruw vergeet-mijnietje, Zandhoornbloem, Zachte ooievaarsbek en -later in het seizoen- Gewone rolklaver worden graag bezocht.

Waar duinhellingen geel gekleurd zijn van paardebloemen, doorspikkeld met het wit van Akkerhoornbloem en het paars van Duinviooltje, en waar Ooievaarsbek een roze tapijt over de moslaag legt, daar is de Aardbeivlinder in zijn element.

Het voorkeursbiotoop in de duinen van Zuid-Kennemerland lijkt in deze opzich-

foto: Joop Mourik

In deze kort begraasde, maar bloemrijke duinvallei met laag struweel van Kruipwilg leeft de Aardbeivlinder.

voorkomt. Daarbij zijn enkele gebieden gevonden met opvallend veel Aardbeivlinders. Op 7 mei 1995 werden in zo'n topgebied onder gunstige weersomstandigheden in ruim twee uur tijd 52 Aardbeivlinders geteld. Het was daar de meest algemene vlinder. Maar de laatste jaren zijn ook elders nog behoorlijke aantallen Aardbeivlinders in de duinen van Zuid-Kennemerland gezien. De meeste leefgebieden lijken echter vrij klein te zijn en zich te beperken tot enkele hellingen of één duinvallei. Het vermoeden bestaat dat veel populaties een permanent geïsoleerd bestaan leiden,

ten meer op dat van droge kalkgraslanden in Engeland en Midden-Duitsland (Thomas & Lewington, 1991; Ebert & Rennwalt, 1991) dan van de vochtige duinvalleien van de Waddeneilanden (Zumkehr, 1994; Duifhuizen, 1995) of van de vochtig-droge heide van het Bargerveen en de Hoge Veluwe (Ruseler, 1994; Veling, 1995).

Voedselplanten van de rups

De rupsen van de Aardbeivlinder leven alleen op plantensoorten van de Rozenfamilie. Voor Nederland wordt Tormentil aangegeven als de belangrijkste waardplant. Andere mogelijke waardplanten zijn Bosaardbei, Vijfvingerkruid, Zilver-schoon, en Wataardbei, maar op geen van alle is ooit eileg in Nederland waargenomen (Veling, 1995). In het duingebied van Zuid-Kennemerland ontbreekt Wataardbei en komt Tormentil slechts zeer lokaal voor (in het Langeveld bij Noordwijkerhout). Bosaardbei en Vijfvingerkruid komen algemeen in het duingebied voor, maar op de groeiplaatsen van deze planten zijn slechts incidenteel Aardbeivlinders waargenomen.

Voor Midden-Duitsland (Ebert & Rennwalt, 1991) en Engeland (Thomas & Lewington, 1991) worden Voorjaarsganzerik en Gewone agrimonie als waardplant voor de Aardbeivlinder genoemd. Of deze soorten in Nederland ook gebruikt worden, is niet bekend. Voorjaarsganzerik en Gewone agrimonie komen vrij algemeen verspreid, maar in lage aantallen in het duingebied van Zuid-Kennemerland voor. Wanneer de waarnemingsplaatsen van de Aardbeivlinder worden vergeleken met de verspreiding van beide plantensoorten is er een grote mate van overeenkomst (Mourik et al, 1995a), maar eileg is er (nog) niet op waargenomen.

In één van de gebieden waar in 1995 veel Aardbeivlinders werden geteld, komt geen van bovengenoemde waardplanten

voor. De enige roosachtige, die in aanmerking zou kunnen komen en er in ruime mate groeit, is Dauwbraam. Deze wordt echter niet als waardplant voor de Aardbeivlinder in Noordwest-Europa genoemd (Bink, 1992). Voor Midden-Duitsland (Ebert & Rennwalt, 1991) en Engeland (Thomas & Lewington, 1991) worden Braam of Bosbraam wel vermeld als mogelijke waardplant. In Engeland worden korte uitlopers van Bosbraam soms gebruikt en deze kunnen een geïsoleerde populatie zelfs geheel van voedsel voorzien (Thomas & Lewington, 1991).

Eileg op Dauwbraam

De eerste waarneming van eiafzetting door de Aardbeivlinder in Zuid-Kennemerland dateert van 15 mei 1995 toen Marië Eggenkamp en Helène Meijn in de Amsterdamse Waterleidingduinen een Aardbeivlinder een eitje zagen afzetten op het jonge blad van Dauwbraam (Mourik et al., 1995b). Deze ovipositie vond plaats in een droge, zeer bloemrijke en kort gemaaid kanaalberm met een open, grazige vegetatie van Rood zwenkgras, zeer veel Akkerhoornbloem en verspreide Dauwbraamplanten.

Op 24 mei werd opnieuw een Aardbeivlinder waargenomen die een ei afzette op Dauwbraam. De plaats van deze waarneming ligt op ongeveer één kilometer van zee in het westen van de Amsterdamse Waterleidingduinen. De vegetatie bestaat er uit kort begraasd, bloemrijk duingrasland met Dauwbraam en hier en daar duindoorn- en ligusterstruweel. In hetzelfde gebied werden op 26 mei weer enkele Aardbeivlinders gezien, die bezig waren met het onderzoeken van Dauwbraambladeren. In veel gevallen blijft het bij rondlopen en betasten, maar ook nu werd weer eileg op een Dauwbraamblad waargenomen en gefotografeerd.

Favoriete nectarplanten van de Aardbeivlinder: Zandpaardebloem, Duinviooltje en Zandhoornbloem.

Aardbeivlinder nectardrinkend op Akkerhoornbloem, temidden van een pol Dauwbraam.

foto: Pieter Kan

Voor zover nu bekend is Dauwbraam de voedselplant voor de rupsen in de duinen, maar uit nader onderzoek zal moeten blijken, hoe belangrijk deze is ten opzichte van andere roosachtigen, zoals Bosaardbei, Gewone agrimonie, Vijfvingerkruid of Voorjaarsganzerik.

Wat onderzoek en beheer voor de Aardbeivlinder kunnen betekenen

De Aardbeivlinder komt in de kalkrijke droge duinen van Zuid-Kennemerland nog algemeen verspreid voor, maar bijna overal in kleine aantallen. In het droge en vrij zonnige voorjaar van 1995 werden plaatselijk ook grotere populaties aangetroffen. Op de monitoringroutes wordt sinds 1992 echter een gestage achteruitgang van de Aardbeivlinder geconstateerd.

De steeds toenemende vergrassing wordt wel genoemd als mogelijke oorzaak van de achteruitgang van dagvlinders in de duinen (Buesink, 1994). Voor de Aardbeivlinder lijkt deze stelling zeker geldig, nu we iets meer weten over het leefgebied in Zuid-Kennemerland. Vergrassing en struweelvorming bedreigen het areaal aan bloemrijke, lage kruiden-mos vegetaties in de kalkrijke duinen bij afwezigheid van konijnen- of veebegrazing en/of de dynamiek van verstuiwingen. Het toevoegen of weer op gang brengen van deze dynamiek en het verbeteren van de vegetatiestructuur zijn goede uitgangspunten in de beheerstrategie. Hoewel de honkvaste Aardbeivlinder in staat is om zelfs op kleine oppervlakten populaties in stand te houden (Bink, 1992), zijn deze kleine leefgebieden wel zeer kwetsbaar in een omgeving waar het proces van verruiging en/of bosvorming voortgaat. Vrijwel ongemerkt zal de Aardbeivlinder uitsterven door isolatie, verkleining en tenslotte verdwijning van zijn leefgebiedjes.

Maatregelen die vergrassing tegengaan en dynamiek bevorderen, zijn bijvoorbeeld begrazing door vee, maaibeheer en het toelaten van kleine verstuiwingen. Voor integraal beheer van grotere gebieden heeft lichte beweiding voordelen: het combineert structuurverbetering en het ontstaan van lokale verstuiwingen (Ehrenburg et al., 1995).

Alle nu bekende nectar- en waardplanten van de Aardbeivlinder komen algemeen verspreid voor in de droge, kalkrijke duingraslanden van Zuid-Kennemerland, maar op slechts weinig plaatsen in zeer grote aantallen. Het succes van beheersmaatregelen wordt gedemonstreerd door het voorkomen van de grotere populaties van de Aardbeivlinder in de duinen van Zuid-Kennemerland. Deze liggen met name in gebieden van het Dauwbraamlandschap met jaarrond-be-

grazing door pony's of door koeien en in droge, kalkrijke duingraslanden met zomermaai-beheer.

Dankwoord

Met dank aan alle enthousiaste waarnemers van de KNNV Dagvlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland en aan Gert Baeyens, Antje Ehrenburg, Rik Schoon en Leo van Breukelen voor hun commentaar en aanvullingen op het artikel.

Literatuur:

- Bink, F. A. 1992. Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa. Schuyt & Co, Haarlem.
- Buesink, H., 1994. Als de dynamiek hersteld is, draait de motor van de duinen weer en liften de vlinders mee. *Vlinders*, 9(3): 14-18.
- Doing, H., 1988. Landschapsecologie van de Nederlandse kust. Stichting Duinbehoud, Leiden.
- Duifhuizen, P., 1995. De Aardbeivlinder op Schiermonnikoog. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Ebert, G. & E. Rennwald, 1991. Die Schmetterlinge Baden-Württembergs, Band II. Ulmer Verlag, Stuttgart.
- Ehrenburg, A., M. van Til & J. Mourik, 1995. Vegetatieontwikkeling en begrazingsbeheer van het zeedorpenlandschap bij Zandvoort. *De Levende Natuur*, 96(6), 202-211.
- Kan, P., M. Eggenkamp-Rotteveel Mansveld, T. Schadenberg & J. Mourik, 1995. Verslag Dagvlindermonitoring 1994. KNNV Dagvlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland.
- Mourik, J., P. Kan, M. Eggenkamp-Rotteveel Mansveld & T. Schadenberg, 1995a. Voorlopige Atlas van de Dagvlinders van Zuid-Kennemerland. 1992 tot en met 1994. KNNV Dagvlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland.
- Mourik, J., P. Kan, M. Eggenkamp-Rotteveel Mansveld, 1995b. Aardbeivlinder of Dauwbraamdikkopje? *Natura*, 92(6): 123.
- Ruseler, C., 1994. Het ovipositiegedrag van de Aardbeivlinder. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Schadenberg T., P. Kan. & M. Eggenkamp-Rotteveel Mansveld, 1996. Verslag Dagvlindermonitoring 1995. KNNV Dagvlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland.
- Tax, M. H., 1989. Atlas van de Nederlandse Dagvlinders. De Vlinderstichting, Wageningen; Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, 's Graveland.
- Thomas, J. & R. Lewington, 1991. The butterflies of Britain & Ireland. Dorling Kindersley Limited, London.
- Veling, K., 1995. Vlinders in het Nederlandse landschap 1987-1992. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Westhoff, V. & A.J. den Held, 1969. Plantengemeenschappen van Nederland. Thieme, Zutphen.
- Wynhoff, I. & C. van Swaay, 1995. Bedreigde en kwetsbare dagvlinders in Nederland. Basisrapport met voorstel Rode lijst. Wageningen.
- Zumkehr, P., 1994. Dagvlinders van Terschelling, KNNV/van Gorcum, Assen.

Summary

In the Netherlands the Grizzled Skipper (*Pyrgus malvae*) is a rare species, occurring in two different habitats with tormentil (*Potentilla erecta*) as its main foodplant. The largest numbers are found in the coastal dunes of Zuid-Kennemerland (province North Holland). As little is known about the life of the Grizzled Skipper in this region, a survey was carried out in 1995. The habitat of the butterfly in the dunes consists of a vegetation of scattered bushes and poor grassland, which in springtime has a wide variety of nectar plants. It is assumed that the butterflies live in many small, isolated colonies. In Zuid-Kennemerland the principal foodplant appears to be dewberry (*Rubus caesius*), which has previously not been mentioned in Dutch literature. The small habitats are very vulnerable, and management measures like grazing and mowing should ensure that the Grizzled Skipper does not disappear from Zuid-Kennemerland.